

Patrimoni, natura, espiritualitat

Silvia Aulet | Audrey Barceló | Francesc Bellaubí
Martin Laplaud | Josep Maria Mallarach Carrera
| Jordi Mallarach Parés | Jordi Puig i Baguer |
Ramon Ribera-Mariné | Jaime Tatay | Lluç Torcal

Director: Miquel Calsina Buscà
Secretari de redacció i gerent: Guillem Jové
Edició i correcció lingüística: Isidre Ferré
Disseny: Víctor García Tur

Consell de Redacció: Gabriel Amengual, Jaume Dantí, Teresa Forcades, Núria Iceta, Josep Otón, Antoni Pou, Ferran Sáez Mateu, Mar Rosàs, Francesc Torralba

Secretaria: Pilar Saraís i Maribel Bataller

Copyright © de l'edició: Fundació Joan Maragall. Cristianisme i Cultura
Copyright © dels articles és de l'autor corresponent

Edició | Redacció | Subscripció:
Fundació Joan Maragall. Cristianisme i Cultura
www.fundaciojoanmaragall.org
fjm@fundaciojoanmaragall.org

Qüestions de Vida Cristiana (Tercera època)
Publicació quadrimestral
Preu del volum: 12 € | Subscripció anual (3 volums): 30 €
issn: 0214-7769
dipòsit legal: b I.413-1959
Agost 2023

Imprès a I.G. Santa Eulàlia

Aquesta revista ha rebut una ajuda a l'edició del Ministerio de Cultura y Deporte

Qüestions de Vida Cristiana és una revista històrica fundada l'any 1958 a Montserrat. La capçalera és propietat de l'Abadia de Montserrat.

·
·
·
·
·

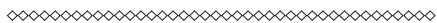
AQUESTA LLENGUA
QUE ES DESVETLLA

*Aquesta llengua que es desvetlla
—¿forana, propera?—
com ho fan les ungles
en revelar-se a l'apex dels dits;
aquesta parla remorosa
que creix amb el ritme de la ignorància
—tanmateix, plena de substància
d'un no saber culte
que duu la terra que ens hostatja—;
aquesta llengua sense boca que m'acompanya
—polissona feraç, hostessa
del silenci pregon de la lliurança
de l'ésser ignot que em governa—;
aquesta timonera emmudida, i desllenguada
[alhora,
que dreça un destí inefable, per bé que sonor,
la forma del cant treu de dins
per a sil·labejar paraules no covades encara;
aquesta llengua estrangera
és la veu de la meva estrangera vida,
i només sé que bordar
—argus desorientat—
els sons de la malfiança,
la ranera de la meva fi.*

·
·
·
·
·

EDITORIAL

p. 7

MONOGRÀFIC: PATRIMONI, NATURA, ESPIRITUALITAT

p. 9

DAVANTAL

Josep Maria Mallarach Carrera

p. 11

Conservació, custòdia i espiritualitat
JAIME TATAY

p. 17

L'espiritualitat en la protecció
del patrimoni natural:
història i perspectives
JOSEP MARIA MALLARACH CARRERA

p. 29

Els santuaris cristians:
fars per a la pau en la societat actual
SILVIA AULET

p. 40

Gènesi d'un lloc ecològic sagrat
MARTIN LAPLAUD

p. 54

Pedres que parlen.
Reptes per salvaguardar els espais de
culte històrics a l'Europa occidental
JORDI MALLARACH PARÉS

p. 64

La transformació ecològica de la Casa
General de l'Orde Cistercenc
LLUC TORCAL

p. 77

Viure en un espai i un temps concrets.
La Natura vista amb el cor de monjo
RAMON RIBERA-MARINÉ

p. 87

L'aliança amb la natura
des de la mirada de tres dones místiques
AUDREY BARCELÓ

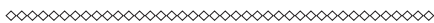
p. 97

D'una mistagogia
geofànica a un activisme geoètic
FRANCESC BELLAUBÍ

p. 113

Com ajudar a percebre avui
l'espiritualitat de la natura
en la docència universitària
JORDI PUIG I BAGUER

p. 123

DIÀLEG

Irene Muzás, primera dona
teòloga jueva i rabina
NEUS FORCANO APARICIO

p. 137

—

OBITUARI

Si em dic Antoni, si Ferrer...
En la mort del poeta
Antoni Ferrer Perales
SEBASTIÀ ALZAMORA

p. 151

—

MIRADOR

¿Què vol el cristianisme europeu?
Introducció espiritual a l'Assemblea
continental europea del Sínode de la
Sinodalitat (Praga, 5-9 de febrer de 2023)
TOMÁŠ HALÍK

p. 155

El cristianisme en el context
de l'eclosió de les noves espiritualitats:
entre la indiferència i la sospita

JOSEP OTÓN

p. 162

Regulació humana de la vida:
principi, fi i mediació sexual
RAMON M. NOGUÉS

p. 171

L'actualitat del pensament
de Martin Buber
i la seva aportació al personalisme.
En el centenari
de la publicació d'*Ich und Du (Jo i tu)*
JOSÉ LUIS VÁZQUEZ BORAU

p. 181

Una dictadura oblidada:
la de Primo de Rivera de fa cent anys
ALBERT BALCELLS
p.190

60 anys de l'encíclica
Pacem in Terris, de Joan XXIII
JOAN RIGOL
p.198

Les implicacions ètiques dels drets animals
CATIA FARIA
p.205

—

RESSENYES I CULTURA

NÚRIA BENDICHO GIRÓ
Raül Garrigasait, *Profecia*
p.213

MIQUEL CALSINA
Lluís Busquets,
Enigmes de la Bíblia
i cultura contemporània
p.215

CARLES RIERA
Josep Ruaix i Vinyet,
Nous estudis de llengua
p.217

ANTONI MATABOSCH
Victorino Pérez Prieto,
Hacia una ecoteología
p.219

Pau Casals: una referència humanista
en temps de nihilisme consumat
ORIOI PÉREZ i TREVIÑO
p.221

Un nou cant espiritual: Pol Capdet
DAVID JOU
p.225

Aquest mes d'octubre tindrà lloc a Roma la primera fase de la XVI Assemblea General del Sínode dels bisbes que tractarà el document de treball (*Instrumentum laboris*) sobre la sinodalitat, elaborat per la secretaria general del Sínode a partir dels diferents documents i aportacions de les set conferències episcopals continentals. La segona i darrera fase serà l'octubre del 2024. Ambdues fites representen la culminació d'un procés que va començar l'octubre del 2021 amb la fase diocesana.

Per decisió del papa Francesc, aproximadament un 20% de l'assemblea la formaran dones i laics, que hi participaran per primera vegada amb dret vot (la resta estarà formada per bisbes), quelcom que ajudarà sens dubte a enriquir el diàleg i el dinamisme eclesial. També cal interpretar aquesta decisió com la conseqüència lògica d'una concepció àmplia de la sinodalitat, segons la qual tot el poble de Déu és necessari i corresponsable en la construcció de l'Església. I com la manifestació feient de la voluntat del Papa que aquest procés de diàleg *de baix cap amunt* que haurà durat tres anys doni realment fruits concrets en el camí de renovació i d'obertura, almenys en qüestions que són de sentit comú.

El Papa també ha dit en diverses ocasions que el Sínode no ha de ser concebut com un simple sondeig d'opinió, sinó com una oportunitat que ens dona l'Esperit Sant per avançar cap a una autèntica conversió en clau missionera i ecumènica. Els riscos hi són: reduir el Sínode a un gran esdeveniment-façana; encallar-se en abstraccions intel·lectuals o teològiques, allunyades dels problemes pràctics i concrets de l'Església; o seguir aportant solucions velles a problemes nous, més

inspirades en les ànsies pastorals de sempre que per una autèntica voluntat d'enfortir les complicitats de l'Església catòlica amb el món i amb la societat contemporània.

En el seu discurs d'introducció a l'Assemblea Continental Europea, que va tenir lloc el passat mes febrer a Praga i que reprodueix íntegrament en català en la secció «Mirador» d'aquest número de *Qüestions*, el capellà i sociòleg txec Thomáš Halík afirma que, si bé la tasca constant de l'Església al llarg dels segles ha estat i segueix sent la missió, avui dia aquesta missió no pot limitar-se a una estratègia de «reconquesta», empena únicament per la nostàlgia d'un passat perdut, o a un interès exclusivament proselitista, amb l'únic objectiu d'augmentar el nombre dels que formen part dels límits institucionals de l'Església. Més aviat, diu Halík, cal que aquests límits s'ampliïn i s'enriqueixin amb l'experiència dels qui busquen la veritat, sigui des d'on sigui que la cerquen. Aquest podria ser el bon criteri per construir un projecte d'inculturació del cristianisme en la cultura europea actual: «No adreçar-nos als altres amb l'orgull i l'arrogància dels que estan en possessió de la veritat. La veritat és un llibre que cap de nosaltres no ha llegit fins al final. No som *propietaris* de la veritat, sinó que l'estimem i estimem l'Únic que pot dir: “jo soc la veritat”».

El proper 7 de novembre del 2023, el cardenal i arquebisbe de Luxemburg Jean-Claude Hollerich, Relator general del Sínode, serà a Barcelona per impartir la lliçó inaugural del curs 2023-2024 de la Fundació Joan Maragall. Aleshores podrem començar a albirar de primera mà els resultats finals d'aquest procés inèdit en la història de l'Església. Ω

El monogràfic que teniu a les mans explora alguns vincles entre patrimoni, natura i espiritualitat, tres conceptes molt amplis i elàstics que, com tants altres, tenen avui un sentit molt diferent del que tenien en el passat i connotacions diverses no tan sols segons el país, sinó fins i tot en cada àmbit cultural o professional. Com no podria ser altrament, ací s'aborden des de la voluntat de diàleg del cristianisme present al nostre entorn amb la societat contemporània, la qual, per primera vegada des de fa segles, a casa nostra no és majoritàriament cristiana.

Escau aclarir, doncs, breument, l'abast dels tres conceptes que articulen aquest número (patrimoni, natura i espiritualitat), la perspectiva des de la qual s'han considerat i algunes de les seves interaccions.

«Patrimoni» és un concepte antic, que deriva del llatí *patrimonium*, el llegat dels pares (*patres*). Més enllà de la seva definició jurídica, s'empra tant en l'àmbit personal o familiar com en l'àmbit col·lectiu, nacional o global, amb dimensions tangibles i intangibles, naturals i culturals, a qualsevol d'aquestes escales. Per això es parla habitualment de patrimoni propi, familiar, de la nostra terra o fins i tot de la humanitat.

La crisi global de l'Antropocè ens ha fet prendre consciència de la realitat que la Terra sencera (totes les seves capes: l'atmosfera, la hidrosfera, la litosfera i la biosfera, per esmentar-ne només les més importants) és patrimoni de la humanitat, és una heretat, un do que els creients considerem rebut del Creador i que tenim el deure de custodiar. Segons l'antropòleg Bruno Latour, un dels trets que defineixen la

modernitat és la separació entre la natura i la cultura, una escissió que és a l'arrel d'una cultura cada cop més desnaturalitzada i que comporta desenvolupaments antinaturalment molt perillosos. Això explica per què les societats occidentals modernes tenim conceptualment separat el patrimoni natural del cultural: tenim una visió, una terminologia, unes polítiques i unes administracions pròpies per a cadascun d'aquests patrimonis, i hi ha múltiples i greus dificultats a l'hora que uns i altres dialoguin i col·laborin. Els articles d'aquest monogràfic es decanten cap al patrimoni natural, sobretot aquell en què tenim més responsabilitat, per compensar la tendència que ha tingut *Qüestions de Vida Cristiana* al llarg de la seva trajectòria d'orientar-se vers el patrimoni cultural.

El concepte de «natura» és tan antic com el de «patrimoni», i el seu abast ha evolucionat en una direcció ben diferent. El mot llatí *natura* deriva del verb *nasci*, que significa 'néixer' i que trobem en mots com ara *nativitat*; per tant, evoca el procés, la capacitat d'engendrar-se per si mateix. A l'antiguitat, la natura (*Natura, Physiqué*) abastava realitats tangibles i intangibles, inclosos tots els reialmes o dimensions subtils de l'existència. La filosofia occidental va començar com a filosofia de la natura, i des d'Aristòtil abastava tant les coses de la natura com la naturalesa de les coses i les seves causes primeres. Això vol dir que tant els aspectes científics com els epistemològics o metafísics estan estretament associats en el concepte de «natura», cosa que es manté fins a èpoques històriques molt posteriors. No fou fins al segle XVII que el reduccionisme materialista va escapar l'abast de la noció de «natura», i el desenvolupament de les ciències naturals va enfocar-se, cada vegada més, a la dimensió tangible i mesurable de la realitat, tot excloent les qualitats, els valors i molts altres aspectes essencials de l'existència. El concepte de «natura» es va veure reduït correlativament i va patir reduccions successives en ser entesa com a recurs o capital. En l'àmbit de la física va produir un canvi profund, a l'inici del segle XX, amb la quàntica, que va mostrar que el que sosté la matèria és l'energia i la consciència; aquest canvi, però, amb prou feines ha incidit en les ciències de la natura, que sostenen, en general, la visió materialista, sovint mecanicista, si bé amb algunes excepcions marginals.

A diferència dels dos conceptes precedents, el d'«espiritualitat» ha estat en el nucli de la majoria dels monogràfics publicats a *Qüestions de Vida Cristiana*, explícitament o implícitament. Ens limitarem a dir, doncs, que «espiritualitat» és un concepte recent des del punt de vista històric, igualment polisèmic i elàstic, que a dia d'avui cobreix molts sentits que no tenia tot just un segle enrere. En aquest monogràfic apunta cap a la dimensió més elevada, o més pregona, de la realitat, que trobem a l'interior de la tradició cristiana, igual com en altres tradicions religioses, i en aquelles mentalitats laiques que no són rigorosament materialistes. És un concepte que es vincula sovint a allò que dona sentit a l'existència. La quantitat de propostes espirituals deslligades de qualsevol religió ha augmentat als darrers anys, amb tota mena de suports, de vegades emprant o evocant elements, símbols o mètodes de diverses religions.

Lluny de ser universals, aquests tres conceptes són propis de la cosmovisió occidental, i tenen matisos diferents segons els països, les llengües i les cultures. Així, ni als llibres hebreus ni als grecs de la Bíblia apareix el concepte de «natura» (*physis* en grec), mentre el concepte central més proper, el de «creació» i el seu derivat «criatura», vehicula una profunditat teològica i cosmològica que no té l'ús corrent de «natura». Igualment, aquest concepte era absent en l'antiga llengua basca, part del nostre substrat cultural preromà, i no fou fins al segle passat que l'èuscar va decidir importar-la del llatí. De fet, la gran majoria de les llengües i les cultures del món no tenen cap concepte de «natura» equivalent al que s'ha acabat imposant per efecte de la influència de les ciències naturals occidentals modernes.

El monogràfic que teniu a les mans explora alguns vincles entre patrimoni, natura i espiritualitat des dels angles que els diversos autors dels articles han escollit. Quatre articles parlen dels vincles que aquests conceptes tenen en espais naturals protegits pels seus valors espirituals, tinguts per sants o sagrats, als quals sovint se'ls han superposat proteccions legals modernes. L'article del jesuïta Jaime Tatay tracta dels vincles històrics entre conservació, custòdia i l'espiritualitat cristiana occidental, alhora que aprofundeix en les múltiples conceptualitzacions possibles de la sacrilitat, en relació amb els llocs naturals sagrats i la conservació

del seu patrimoni. Josep Maria Mallarach aborda els vincles que hi ha a terres catalanes entre els espais naturals legalment protegits i l'espiritualitat, i mostra com les figures legals modernes de protecció de la natura i els modes de gestió actuals se superposen a altres modalitats de protecció tradicionals que durant segles havien conservat efectivament aquests territoris i a les iniciatives internacionals per integrar els valors culturals immaterials i espirituals en la conservació de la natura. El bisbe Martin Laplaud, a partir d'una exposició de la teologia de la creació des del cristianisme ortodox, exposa el cas particular de Saint-Michel du Var (Provença), on viu, integrat a la xarxa de llocs ecològics sagrats (*écosite sacré*) als països francòfons. Finalment, Silvia Aulet, vinculada personalment i professional amb els santuaris marians de muntanya, presenta la proposta dels «santuaris de pau», que abasta pràctiques que s'adrecen a conrear la pau personal, la pau amb la societat i la pau amb la natura i amb els paisatges on es troben els santuaris, una proposta per aquells santuaris rurals del nostre país que tenen custodis i una certa vitalitat.

Dos articles exploren els vincles més profunds, filosòfics i místics, entre la conservació de la natura i l'espiritualitat. Audrey Barceló s'hi acosta des de la mística femenina cristiana, amb un florilegi de testimonis de tres místiques de primer nivell, la influència de les quals segueix inspirant les generacions presents. Francesc Bellaubí, en canvi, ofereix una síntesi original, complexa i singular, entre la mística eslavòfila i l'ecoteologia política, i introdueix un conjunt de conceptes que graviten entorn de la geoètica.

L'article de Jordi Mallarach aporta la visió europea, amb un recull de bones pràctiques que promouen respostes dignes i creatives a necessitats socials actuals per a l'immens patrimoni religiós que a l'Europa contemporània no té un ús religiós. El cistercenc Lluç Torcal, per la seva banda, exposa el sentit de la conversió ecològica i l'il·lustra amb les accions concretes que ha impulsat a la Casa General de l'Orde Cistercenc, a Roma, basades en l'experiència adquirida al Monestir de Santa Maria de Poblet, en el procés que va impulsar de *re-conversió ecològica* d'aquell extraordinari patrimoni que segueix gestionant la comunitat cistercenca que va fundar-lo fa nou segles.

Clouen el monogràfic dos testimonis personals. D'una banda, el benedictí Ramon Ribera-Mariné exposa la vivència de l'espai i del temps en l'experiència que ha tingut de la natura al llarg de la seva vida monàstica a Montserrat, al Miracle, al massís del Canigó, als Alps, al desert d'Israel i tot seguint el camí de sant Jaume de Galícia com a pelegrí, i n'extreu un decàleg conclusiu. Jordi Puig, per la seva banda, exposa els reptes que comporta ajudar a percebre l'espiritualitat de la natura en la docència universitària a partir de la seva experiència en una universitat cristiana, on una proporció creixent d'alumnes ja no estan vinculats personalment amb aquesta tradició.

El patrimoni es recrea i es redefineix contínuament, tal com ho fa l'espiritualitat. El patrimoni espiritual —o la dimensió espiritual del patrimoni natural i cultural— segueix donant sentit a la nostra existència. Els vincles i les confluències que existeixen entre els tres conceptes (patrimoni, natura i espiritualitat) s'haurien pogut abordar des de moltes altres perspectives i considerant facetes diferents d'aquests mateixos conceptes polisèmics. Alguns dels principals reptes que planteja la seva conservació —com ara la mercantilització o la *turistificació*, que solen provocar pèrdues d'autenticitat i d'integritat— només han estat tractats lleugerament. No obstant això, confiem que els articles que aplega aquest monogràfic ajudin a obrir perspectives, a estimular noves reflexions i a comprendre altres facetes de la realitat que ens envolta, tan importants en l'existència humana, en un context de crisi sistèmica global en què les pressions i les amenaces al patrimoni comú són cada cop més grans i més greus. Voldríem, doncs, que el reconeixement dels valors més profunds, espirituals, ajudés a prendre consciència de la necessitat que tots tenim d'actuar d'una manera més responsable per salvaguardar el patrimoni natural, en el qual podem influir, d'una manera o altra, en compliment dels deures filials que tenim envers de la Mare Terra i envers el nostre proïsme, sense oblidar mai a les generacions futures. ◊

Josep Maria Mallarach Carrera